

มุมมองต่อระบบอุปถัมภ์กับระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย PERSPECTIVES ON THE PATRONAGE SYSTEM AND DEMOCRACY IN THAI SOCIETY

สัญญาครณ์ สวัสดิ์โธสง¹

Sanyasorn Swasthaisong¹

บทคัดย่อ

ระบบอุปถัมภ์เป็นหนึ่งในวัฒนธรรมที่อยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน มีอิทธิพลทั้งต่อการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมระบบอุปถัมภ์ในแวดวงราชการหรือรัฐวิสาหกิจ แม้ระบบอุปถัมภ์จะมีทั้งข้อดีข้อเสีย แต่มักถูกมองในด้านลบว่าเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักที่บั่นทอนประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานขององค์กร นำมาสู่หลากหลายปัญหา ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้ง การขาดขวัญกำลังใจ ความไม่เสมอภาคเป็นธรรม นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ไม่เอื้อต่อหลักประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล โดยเฉพาะหลักความเท่าเทียมและความเสมอภาค ระบบอุปถัมภ์จะมีลักษณะของการเป็นเจ้านายกับลูกน้อง ผู้ใหญ่กับผู้น้อยซึ่งนำไปสู่การให้สิทธิพิเศษ ตัดสินบน หลีกเลียงกฎหมายทำให้เกิดการคอร์รัปชัน ในขณะที่ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักและเห็นคุณค่าของการเคารพในความคิดเห็นและสิทธิของผู้อื่น การเห็นคุณค่าของเพื่อนมนุษย์ และปฏิบัติต่อเขาเหล่านั้นอย่างทัดเทียมกัน การคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการเคารพกฎเกณฑ์กติกาของสังคม ความกล้าแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ ความอดทนอดกลั้นในความแตกต่าง เสรีภาพและความรับผิดชอบ ความเสมอภาคที่เป็นธรรม และจิตสำนึกสาธารณะ เป็นต้น

คำสำคัญ: ระบบอุปถัมภ์, ระบอบประชาธิปไตย, สังคมไทย

¹สาขาวิชาสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

¹Department of Public Administration Faculty of Management Science Sakon Nakhon Rajabhat University

อีเมล: Sanyasorn@snru.ac.th

Abstract

Thai society may be influenced by the patronage system in which Thai people are often trained to be familiar with the terms adults and minors. The younger must treat the elders with respect, obedience and consideration. Failure to do so, those who are younger may be blamed or criticized. At the same time, the adults/older may be expected by the minors to behave, act or treat the younger/subordinates appropriately, generously, and helpfully. Relationships like this breed the values of filial piety, gratitude or reciprocal deeds—one does something with expectation to gain something in return. The patronage system, therefore, impedes and weakens democracy and good governance, especially as regards equality and egalitarianism. The patronage system contains the characteristics of being the bosses and subordinates or being the adults and minors. These statuses are led to some privileges, bribery, and legal circumvention/distortion that will be ensued by corruption. In contrast to patronage system, democracy enhances the people's awareness of and respect to the others' opinions and rights of others. Additionally, democracy also promotes the perception and appreciation of human's values i.e. every human being should be treated equally while the public interests must be taken into account; people's enthusiastic participation in joining the societal activities while complying with and respecting the social regulations. Advocated by the democratic doctrines, these people's traits will be nourished and treasured: creative audacity and assertiveness, tolerance to varied ideas/beliefs/features, freedom, integrity/responsibility, just egalitarianism, and public consciousness, etc.

Keywords : Patronage system, Democracy, Thai society

บทนำ

“สิบพ่อค้าไม่เท่าพระยาเลียง” หรือ “มีเงินกันนับว่าน้อง มีทองกันนับว่าพี่” เป็นสำนวนไทยที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตคนไทยที่มุ่งปลุกฝังให้รับราชการ เพราะสิบพ่อค้าไม่เท่าหนึ่งข้าราชการที่พระมหากษัตริย์ทรงชุบเลี้ยงเป็นการแสดงความเหลื่อมล้ำของคนในการประกอบอาชีพ ถ้ารับราชการจะได้รับการอุปถัมภ์จากผู้เป็นนายเอื้อประโยชน์ด้านตำแหน่ง หน้าที่การงาน ทรัพย์สินเงินทอง ผู้อุปถัมภ์จึงเป็นผู้มีบารมี เป็นชนชั้นนำในสังคม เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ก็จะมีปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม มีการแบ่งปันและการดูแลทุกข์สุขซึ่งกันและกัน แต่ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมีการแก่งแย่งชิงผลประโยชน์ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ จนเกิดการขัดแย้งกันเป็นธรรมดา สังคมมนุษย์จึงต้องคิดค้นระบบการปกครองเพื่อการปกครอง เพื่อนำมาใช้อำนาจตัดสินใจอย่างเป็นธรรม แต่บ่อยครั้งผู้มีอำนาจตัดสินใจจะใช้อำนาจนั้นเพื่อประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องมากกว่าเพื่อส่วนรวม จนต้องมีการพัฒนาระบบการปกครองให้ดีขึ้นตามลำดับ (โคทม อารียา, 2554) ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งดำเนินการบริหารประเทศโดยยึดรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด มีวิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองมาอย่างต่อเนื่องและน่าสนใจอย่างยิ่ง บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามุมมองต่อระบอบอุปถัมภ์และระบอบประชาธิปไตยในมิติต่าง ๆ ได้แก่ ความหมาย ความเป็นมา รูปแบบสำคัญ หลักการสำคัญ เจเนอรัลของสังคมและประเทศประชาธิปไตย ข้อดีและจำกัดของระบบประชาธิปไตย อิทธิพลของระบอบอุปถัมภ์ที่ส่งผลต่อ

ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ และการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองตามหลักประชาธิปไตย โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงสังเคราะห์เนื้อหา

ความหมายของระบบอุปถัมภ์และระบอบประชาธิปไตย

ระบบอุปถัมภ์ (the patronage system) มีชื่อเรียกกันหลายอย่าง เช่น ระบบอุปถัมภ์หรือระบบสกปรก (spoils system) ระบบเลือกที่รัก (favoritism) หรือระบบเล่นพวก (nepotism) โดยเฉพาะสังคมไทยเป็นสังคมระบบเครือญาติพึ่งพาอาศัยกันและยึดมั่นบุคคลมาแต่อดีต เป็นระบบเก่าแก่ที่มีมานาน ดังที่นักการศึกษาได้ให้ความหมาย ดังนี้

ระบบอุปถัมภ์ หมายถึง การได้รับสิทธิพิเศษจากผู้ใหญ่หรือญาติมิตรของตนเป็นระบบที่ตรงข้ามกับระบบความชอบธรรม (เดโช สุวนานนท์, 2545)

ระบบอุปถัมภ์ หมายถึง การค้าจุน การค้าชู การสนับสนุน การเลี้ยงดู (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542)

ระบบอุปถัมภ์ หมายถึง ระบบคัดเลือกบุคคลเข้าทำงานโดยใช้เหตุผลทางการเมืองหรือความสัมพันธ์เป็นหลักสำคัญโดยไม่คำนึงถึงความรู้ ความสามารถและความเหมาะสม (วิทยากร เชียงกูล, 2547)

ระบบอุปถัมภ์ หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ที่บุคคลสองฝ่ายที่มีสถานภาพทางสังคมไม่เท่าเทียมกัน แต่อยู่ด้วยกันได้เพราะมีลักษณะต่างตอบแทนกันและกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีความเป็นเพื่อนระหว่างกันอยู่ด้วย ในการนี้ฝ่ายผู้อุปถัมภ์มีทรัพยากรในครอบครองมากกว่า เช่น มีทรัพย์สิน เงินทอง ที่ดิน อำนาจ มากกว่า จึงสามารถให้การอุปการะและคุ้มครองแก่ผู้รับการอุปถัมภ์จากการถูกกดขี่จากผู้อื่น และจากอันตรายต่าง ๆ ได้ ส่วนผู้ได้รับการอุปถัมภ์ก็ตอบแทนด้วยการให้ความนิยมชมชอบ ให้ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับแผนการร้ายของผู้อื่น และเป็นที่ให้การสนับสนุนทางการเมืองต่อผู้อุปถัมภ์ ความสัมพันธ์นี้ยั่งยืนเพราะมีคุณธรรมของผู้ให้ และความภักดีของผู้รับเป็นตัวสนับสนุน (สามหนุ่ม, 2565)

โดยสรุป ระบบอุปถัมภ์ หมายถึง การสรรหาบุคคลเข้ารับตำแหน่งหรือการให้ทุนให้โทษแก่บุคคลเป็นไปตามความพอใจของผู้มีอำนาจ ซึ่งจะสนับสนุนบุคคลที่ตนรู้จักชอบพอ ญาติพี่น้อง หรือผู้ที่จงรักภักดีต่อตนเข้ารับตำแหน่ง

ส่วนคำว่า “ประชาธิปไตย” เป็นคำผสมระหว่าง demos + kratia (สถาบันพระปกเกล้า, 2559, หน้า 4) คำนิยามประชาธิปไตยไม่เคยมีหนึ่งเดียว หากมีเป็นร้อยเป็นพัน” ทั้งที่เป็น “เรื่องปรกติธรรมดาทางวิชาการ” และเป็น “กิจกรรมทางการเมืองชนิดหนึ่ง” รวมถึง “[ความ] ผันแปรไปตามกาลเวลาและสถานที่” ตลอดจน “ถูกแปล [จากภาษาอังกฤษ] ไปสู่ภาษาอื่น และถูกทำให้มีความหมายที่เฉพาะเจาะจง ผันแปรไปตามบริบทของประเทศนั้น กระทั่งอาจจะมีความหมายที่ไม่ตรงกับในภาษาดั้งเดิม” ซึ่งตามความเห็นของผู้เขียน แม่นอนว่าความคลาดเคลื่อนดังกล่าวก็เกิดขึ้นกับการแปล “democracy” มาเป็น “ประชาธิปไตย” ในกรณีของไทยด้วย (กิตติศักดิ์ เจิมสิทธิประเสริฐ, 2564, หน้า 604) มีผู้กล่าวเกี่ยวกับความหมายไว้อย่างต่าง ๆ ดังนี้

ปรีดี พนมยงค์ (2535, หน้า 133) อธิบายว่า คำว่า “ประชาธิปไตย” ประกอบขึ้นด้วยคำไทย 2 คำ คือ คำว่า “ประชา” ซึ่งหมายถึงหมู่คนหรือปวงชน กับคำว่า “อธิปไตย” ซึ่งหมายถึง “อำนาจสูงสุดของปวงชน” ดังนั้น แบบการปกครองประชาธิปไตยจึงต้องถือมติปวงชนเป็นใหญ่

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า ประชาธิปไตย ไว้ว่า หมายถึง ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2549) กล่าวว่า ประชาธิปไตย ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า democracy ซึ่งมาจากคำภาษากรีกว่า “ดีมอส = ประชาชน และ คราโตส = อำนาจ และหากจะแปลตรง ๆ อาจได้ความว่า อำนาจนั้นเป็นของประชาชน ขณะที่คำว่า “ประชาธิปไตย” มาจาก ประชา + อธิปไตย (อธิปไตย หมายถึง เป็นใหญ่) คือประชาชนเป็นใหญ่ การปกครองแบบประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2555) กล่าวว่า ประชาธิปไตย หมายถึง การปกครองโดยกติกาที่มาจากประชาชน และอธิบายเพิ่มเติมว่า ประชาธิปไตย มาจากคำว่า ประชา บวกกับคำว่า อธิปไตย ซึ่งแปลว่า อำนาจสูงสุดของประเทศ “ประชาธิปไตย” จึงหมายถึงระบอบการปกครองที่อำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของประชาชน ประเทศใดปกครองด้วยระบอบ “ประชาธิปไตย” ประชาชนจึงมีฐานะเป็น “เจ้าของประเทศ” เพราะประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดของประเทศ ประชาชนจึงเป็นเจ้าของประเทศ และมีเฉพาะแต่ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น ที่ประชาชนจะเป็นเจ้าของประเทศ ส่วนประเทศที่ปกครองด้วยระบอบอื่น ประชาชนไม่ใช่เจ้าของประเทศหากเป็นแต่เพียงผู้อาศัยเท่านั้น

วิสุทธิ โพธิ์แท่น (2551) กล่าวว่า ประชาธิปไตยเป็นระบบการเมืองและระบอบการปกครองที่ประชาชนทั้งหลายปกครองตัวเองร่วมกัน

อับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ประธานาธิบดีคนที่ 16 ของประเทศสหรัฐอเมริกา กล่าวว่า ประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน (...government of the people, by the people, and for the people...) (Stefan Lorant, 1959)

จากความหมายอันหลากหลายจึงอาจสรุปความหมายของประชาธิปไตยว่า หมายถึง ระบอบการปกครองที่ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจที่อยู่บนพื้นฐานของกฎกติการ่วมกัน โดยยึดถือเสียงข้างมากเป็นสำคัญและรับฟังเสียงข้างน้อย เพื่อประกันสิทธิและเสรีภาพ ความเสมอภาค ความยุติธรรม สิทธิมนุษยชน และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ความเป็นมาของระบบอุปถัมภ์และระบอบประชาธิปไตย

ระบบอุปถัมภ์เป็นระบบที่อยู่ในสังคมจารีตนิยมทั้งในทวีปเอเชีย ทวีปยุโรป และทวีปอเมริกา เช่น ประเทศจีนสมัยโบราณมีการขายตำแหน่งงานในราชการ ด้วยสาเหตุเริ่มแรกจากการเกิดความเดือดร้อนของประชาชนจากภัยธรรมชาติ ข้าราชการหากแพง กษัตริย์ต้องการเอาเงินมาช่วยเหลือประชาชน เมื่อได้เงินมาก็ขายต่อเนื่องกันมาเรื่อย ในยุโรปยุคศักดินา (feudalism) เจ้าของที่ดินรายใหญ่มักจะได้รับแต่งตั้งให้เป็นขุนนาง ต่อมาก็มีการขายตำแหน่งและนายทหารกันอย่างเปิดเผย และมีการใช้อำนาจหน้าที่ของตำแหน่งแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและหมู่คณะ ต่อมาราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 ยุโรปเริ่มเปลี่ยนการปกครองจากระบบราชาธิปไตยมาเป็นระบอบประชาธิปไตย อำนาจของกษัตริย์ลดลงหรือหมดไป แต่อำนาจของรัฐบาลเพิ่มมากขึ้น ข้าราชการก็หันไปจงรักภักดีต่ออันการเมืองมากขึ้น แต่ก็ไม่ค่อยทำให้การแสวงหา

ผลประโยชน์ส่วนตัวและพรรคพวกดีขึ้นในอังกฤษ เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1868 ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากระบบข้าราชการบริหารของกษัตริย์มาเป็นข้าราชการของชาติ (national civil service) และต่อมาได้มีการจัดให้มีการสอบแข่งขันเข้ารับราชการแต่ละวงไว้เฉพาะคนชั้นสูง จนมาถึงศตวรรษที่ 19 จึงค่อยๆเปลี่ยนมาเป็นระบบไม่เล่นพรรคเล่นพวก (impartial civil service) ในสหรัฐอเมริกาเริ่มแรกก็เป็นอาณานิคมของอังกฤษ ปกครองโดยข้าหลวงใหญ่อังกฤษ ระบบข้าราชการก็เป็นไปในระบบอุปถัมภ์ ตำแหน่งข้าราชการเป็นของชนชั้นอภิสิทธิ์ชน เมื่อชาวอเมริกันต่อสู้ปลดแอกจากอังกฤษได้ก็หันมาใช้ในการปกครองในระบบประธานาธิบดี แต่ระบบอุปถัมภ์ก็ยังมีการใช้กันอย่างกว้างขวางรุนแรง จนมาถึงจุดผกผันที่สำคัญเมื่อประธานาธิบดี James A. Garfield ถูกฆาตกรรมโดยบุคคลที่ผิดหวังในการหาทางเข้ารับราชการไม่ได้ สภาสองเกรสของสหรัฐอเมริกาจึงตรากฎหมายชื่อ Pendleton Act เมื่อปี ค.ศ. 1883 ซึ่งเป็นการวางรากฐานระบบการบริหารข้าราชการพลเรือนของสหรัฐ ในประเทศไทยสมัยสุโขทัยระบบข้าราชการเป็นระบบครอบครัว กษัตริย์เปรียบเสมือนพ่อของข้าราชการหรือข้าราชการบริหาร มาถึงสมัยอยุธยามีการแบ่งข้าราชการออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายทหาร (สมุหนายก) กับฝ่ายพลเรือน (สมุหยาจก) ระบบข้าราชการก็เป็นไปในระบบอุปถัมภ์ ใครเป็นข้าราชการก็นำบุตรหลานพรรคพวกเข้ามารับราชการ จนมาถึงสมัย ร.7 เมื่อปี พ.ศ. 2471 จึงได้มีการตรา พ.ร.บ.ระเบียบข้าราชการพลเรือนฉบับแรกออกมา ทำให้ระบบราชการพลเรือนเริ่มเข้าสู่ระบบคุณธรรม

ในขณะที่ระบอบประชาธิปไตยเมื่อมองย้อนไปในประวัติศาสตร์เราพบว่าจริง ๆ แล้ว ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่แทบไม่มีมาเลย หากจะมารู้งเรื่องก็แต่ในสองศตวรรษที่ผ่านมาเอง ระบอบประชาธิปไตยได้เติบโตขึ้นอย่างมากในช่วงร้อยปีที่ผ่านมา ในปี ค.ศ. 1900 แทบจะไม่มีประเทศใดเป็นประชาธิปไตยในความหมายปัจจุบัน ในปี ค.ศ. 2000 มี 85 ประเทศที่เป็นประชาธิปไตย คิดเป็นร้อยละ 38 ของประชากรโลก และอีก 35 ประเทศที่เป็นประชาธิปไตยบางส่วน (อเล็ก วูล์ฟ, 2555, หน้า 34) เป็นระบอบการปกครองแบบหนึ่งซึ่งการบริหารอำนาจรัฐมาจากเสียงข้างมากของพลเมือง (majority vote) ผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยพลเมืองอาจใช้อำนาจของตนด้วยตนเองหรือผ่านผู้แทนที่เลือกไปใช้อำนาจแทนก็ได้ ประชาธิปไตยยังเป็นอุดมคติที่ว่าพลเมืองทุกคนในชาติร่วมกันพิจารณากฎหมายและการปฏิบัติของรัฐ และกำหนดให้พลเมืองทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและเจตนาของตนเท่าเทียมกัน ประชาธิปไตยเกิดขึ้นในบางนครรัฐกรีกโบราณช่วงศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเอเธนส์หลังการก่อการกำเริบเมื่อ 508 ปีก่อนคริสตกาล ประชาธิปไตยแบบนี้เรียกว่า ประชาธิปไตยทางตรง ซึ่งพลเมืองเกี่ยวข้องในกระบวนการทางการเมืองโดยตรง แต่ประชาธิปไตยในปัจจุบันเป็นประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน โดยสาธารณะออกเสียงในการเลือกตั้งและเลือกนักการเมืองเป็นผู้แทนตนในรัฐสภา จากนั้น สมาชิกสภาจะเป็นผู้ตัดสินใจด้วยเสียงข้างมาก ประชาธิปไตยทางตรงยังมีอยู่ในระดับท้องถิ่นหลายประเทศ เช่น การเลือกตั้งสมาชิกเทศบาล อย่างไรก็ตาม ในระดับชาติ ความเป็นประชาธิปไตยทางตรงมีเพียงการลงประชามติ การริเริ่มออกกฎหมายและการถอดถอนผู้ได้รับเลือกตั้ง

ประชาธิปไตยถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการในกรีซโบราณ แต่วิธีปฏิบัติแบบประชาธิปไตยปรากฏในสังคมอยู่ก่อนแล้ว รวมทั้งเมโสโปเตเมีย ฟินีเซีย และอินเดีย วัฒนธรรมอื่นหลังกรีกได้มีส่วนสำคัญต่อวิวัฒนาการของประชาธิปไตย เช่น โรมันโบราณ ยุโรป และอเมริกาเหนือและใต้ มโนทัศน์ประชาธิปไตยแบบมีผู้แทนเกิดขึ้นส่วนใหญ่จากแนวคิดและสถาบันซึ่งได้ถูกพัฒนามาระหว่างยุคกลางของยุโรปและยุคภูมิธรรมในการปฏิวัติอเมริกาและการปฏิวัติฝรั่งเศส

ประชาธิปไตยถูกเรียกว่า "ระบอบการปกครองสุดท้าย" และแพร่หลายอย่างมากไปทั่วโลก สิทธิในการออกเสียงลงมติในหลายประเทศได้ขยายวงกว้างขึ้นเมื่อเวลาผ่านไปจากกลุ่มค่อนข้างแคบ (เช่น ชายมั่งมีในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ) โดยนิวซีแลนด์เป็นชาติแรกที่ทำให้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั่วไปแก่พลเมืองทุกคน ใน ค.ศ. 1893 ประชาธิปไตยมักถูกเข้าใจสับสนกับระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐ ในบางนิยาม "สาธารณรัฐ" เป็นประชาธิปไตยรูปแบบหนึ่ง แต่นิยามอื่นทำให้ "สาธารณรัฐ" เป็นคำที่มีความหมายต่างหากไม่เกี่ยวข้องกัน อย่างไรก็ตาม แม้การดำเนินการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแม้จะได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน แต่ต้องเผชิญกับปัญหาหลายประการที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อย่างเช่น ข้อพิพาทเกี่ยวกับดินแดน การอพยพเข้าเมือง และการกีดกันกลุ่มประชากรบางชาติพันธุ์ เป็นต้น และองค์การสหประชาชาติได้ประกาศกำหนดให้วันที่ 15 กันยายน ของทุกปี เป็นวันประชาธิปไตยสากล (<http://th.wikipedia.org/wiki/ประชาธิปไตย> เข้าถึงเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2558)

รูปแบบสำคัญและลักษณะเด่นของระบบอุปถัมภ์และระบอบประชาธิปไตย

ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบที่สำคัญคือ (อำพัน ถนอมงาม, 2565)

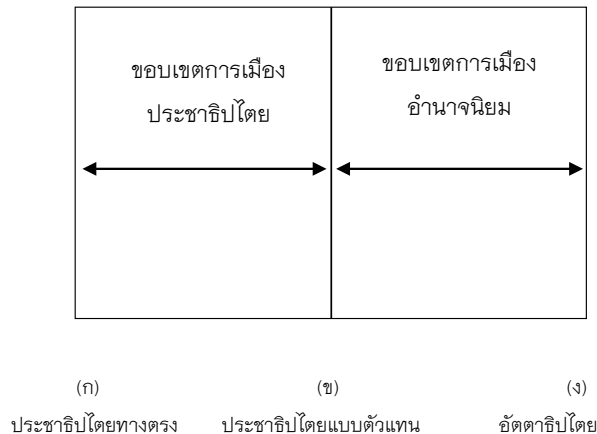
1. ระบบอุปถัมภ์ในหมู่ญาติ เป็นระบบที่เก่าแก่มากระบบหนึ่งในสังคมไทยตามวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่างญาติอาวุโส (พี่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย) กับญาติผู้น้อง (น้อง ลูก หลานเหลน) เป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์อย่างชัดเจน ซึ่งน่าจะเป็นระบบที่คงทนถาวรที่สุดด้วย

2. ระบบอุปถัมภ์ในหมู่มิตรสหาย ความเป็นเพื่อนในสังคมไทยปรากฏออกมาได้หลายรูปแบบ เช่น เล่นเพื่อน เล่นร่วมรุ่น เล่นร่วมชั้น เล่นสถานศึกษา และเพื่อนตาย เป็นต้น ความคาดหวังระหว่างเพื่อนมีความลึกซึ้งและมากกว่าบางสังคม เพื่อนในสังคมไทยคาดหวังต่อกันและกันมากกว่าความเป็นเพื่อนแท้จึงมักจะวัดกันได้ด้วยพฤติกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือการที่เพื่อนซึ่งมีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจสูงกว่าให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนผู้ด้อยฐานะอย่างสม่ำเสมอ ความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อนก็จะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จนถึงขั้นกลายเป็นญาติสนิทกันก็ได้ เพื่อนผู้ได้รับความอุปถัมภ์ทางด้านวัตถุก็จะตอบแทนด้วยความจงรักภักดี การรู้จักบุญคุณคอยป้องกันเพื่อนผู้ให้ความอุปถัมภ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามสติปัญญาและความสามารถที่ตนมีอยู่ การตอบแทนบุญคุณบางครั้งก็แสดงออกด้วยการนำสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ มาให้ในโอกาสอันควร

3. ระบบอุปถัมภ์ในองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือของเอกชนก็ตาม มักจะถูกมองในแง่ลบอยู่ตลอดเวลาว่า ระบบอุปถัมภ์ทำให้ระบบบริหารขาดประสิทธิภาพ ซึ่งก็มีส่วนจริงอยู่บ้าง การใช้ระบบอุปถัมภ์มากเกินไปก็อาจจะทำให้เกิดความระส่ำระสายเกิดการเลี้ยววิถีที่กำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานอยู่นอกวงอุปถัมภ์ได้เช่นกัน

4. ระบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพ เป็นระบบอุปถัมภ์ที่น่าจะมีลักษณะคงทนน้อยกว่าแบบอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว แต่ลักษณะอื่น ๆ ของระบบอุปถัมภ์ก็ยังมีครบไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการปฏิบัติต่างตอบแทนความสูงศักดิ์ของผู้อุปถัมภ์และความจงรักภักดีของผู้รับอุปถัมภ์ สำหรับสังคมไทย ระบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพหรือข้ามอาชีพนี้ อาจจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มข้าราชการ พ่อค้า กับกลุ่มนักการเมือง ชาวไร่ชาวนา การอุปถัมภ์ระหว่างข้าราชการและพ่อค้าเป็นไปในรูปของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางด้านวัตถุระหว่างกันมากกว่า คือว่าฝ่ายราชการจะอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้แก่พ่อค้า นักธุรกิจ ซึ่งจะเป็นฝ่ายตอบแทนบุญคุณหรือตอบแทนด้วยการให้เงินทองหรือทรัพย์สินมีค่าอย่างอื่น

สำหรับรูปแบบหรือตัวแบบของประชาธิปไตย มีมากมายหลายตัวแบบในโลกของความเป็นจริง ตัวแบบต่าง ๆ ของประชาธิปไตยเคลื่อนตัวอยู่ระหว่าง 2 ขั้วใหญ่ คือ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) กับประชาธิปไตยแบบทางตรง (direct democracy) ดังภาพที่ 1.1 (วิสุทธิ โพธิ์แท่น, 2551)

ภาพที่ 1.1 ตัวแบบประชาธิปไตย

ที่มา: วิสุทธิ โพธิ์แท่น (2551, หน้า 112)

จากรูป เส้น (ก)-(ข)-(ค) แสดงชนิดของตัวแบบทางการเมืองทั้งหมด โดย (ก) หรือจุดซ้ายของเส้น เป็นจุดที่แสดงถึงตัวแบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ซึ่งอาจเรียกขานกันด้วยชื่อต่าง ๆ เช่น ประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy) หรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) (ค) คือจุดขวาของเส้น แสดงตัวแบบทางการเมืองทั้งหมด ซึ่งในที่นี้หมายถึงจุดที่เป็นอัตตาธิปไตย (autocracy) โดยสมบูรณ์ มักเรียกกันในสมัยโบราณว่า ทหารราช (tyranny) หรือในสมัยใหม่ว่าเผด็จการ (dictatorship) เป็นต้น ส่วน (ข) คือจุดบ่งชี้ตัวแบบทางการเมืองซึ่งในที่นี้ขอเรียกว่าเป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) ซึ่งเป็นระบบการปกครองที่พลเมืองทุกคนมิได้ใช้อำนาจการปกครองร่วมกันโดยตรง แต่ใช้ผ่านตัวแทนซึ่งตนเลือกตั้งขึ้น ความเป็นตัวแทนจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่าพัฒนาการของการเมืองของประเทศนั้น ๆ ยอมรับการมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งของพลเมืองมากหรือน้อย แตกต่างกันไปอย่างไร ในโลกยุคใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ช่วงครึ่งหลังศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ประเทศที่ประสบความสำเร็จในระบบประชาธิปไตยของตน เคลื่อนไปทางซ้ายของเส้น (ก)-(ข)-(ค) ได้มากยิ่งขึ้น กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ประเทศแนวหน้าของระบอบประชาธิปไตยคือประเทศที่สามารถผลักดันให้ตัวแบบ (ข) เคลื่อนตัวเข้าใกล้ตัวแบบ (ก) มากที่สุดนั่นเอง (วิสุทธิ โพธิ์แท่น, 2551, หน้า 113)

อย่างไรก็ตาม รูปแบบสำคัญในระบบประชาธิปไตย คือการที่ประชาชนแต่ละคนมาออกแจ้งการเลือกหรือตัดสินใจของตนด้วยการออกเสียงหรือลงคะแนนเสียง อย่างที่เรียกว่ามาโหวตกัน แล้วประชาธิปไตยก็ถือเอาเสียงข้างมากของคนที่มาลงคะแนนนั้น รูปแบบนี้มีความหมายและได้ผลจริง จนทำให้เกิด

ประชาธิปไตยที่ดีก็ต่อเมื่อมันมีเนื้อหาสาระอยู่ข้างใน คือการที่ผู้คนออกเสียงนั้นมีสติปัญญาและเลือกตัดสินใจด้วยการใช้สติปัญญาอย่างแท้จริง ไม่อยู่ใต้การครอบงำของโลภะ โทสะ และโมหะ

สำหรับลักษณะเด่นของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยทั่วไปมีดังต่อไปนี้ คือ 1) มีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง 2) ประชาชนได้รับการประกันสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค 3) ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองบริหารในมิติต่าง ๆ 4) มีการใช้หลักนิติธรรม (rule of law) ในการปกครองบริหารประเทศ และ 5) ผู้ใช้อำนาจจะต้องมีจิตวิญญาณเป็นประชาธิปไตย มีมารยาททางการเมือง ขณะเดียวกันประชาชนทั่วไปจะต้องมีจิตวิญญาณ ค่านิยมของความเป็นประชาธิปไตย โดยที่กล่าวมาคือลักษณะทั่ว ๆ ไปของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ถ้ามีการละเมิดหลักการดังกล่าวก็ถือว่าเป็นสิ่งที่แปลกแยกไปจากระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ประเด็นสำคัญที่สุดคือ ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่นำมาใช้ในหลายประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศกำลังพัฒนา มักจะไม่สมบูรณ์แบบในคุณลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เป็นต้นว่า รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งมีการปฏิบัติที่ผิดทำนองครองธรรม เช่น การเลือกตั้งไม่บริสุทธิ์และเที่ยงธรรมมีการโกงการเลือกตั้ง มีการใช้เงินซื้อเสียง มีการบังคับขู่เข็ญ มีการนับคะแนนแบบฉ้อโกง นอกจากนี้ยังใช้อำนาจข่มขู่ ทั้งหมดนี้ทำให้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยผิดเพี้ยนไปจากหลักการที่ควรเป็น ที่สำคัญที่สุด ผู้ใช้อำนาจรัฐลุแก่อำนาจ ละเมิดหลักนิติธรรม ฉ้อราษฎร์บังหลวง เล่นพรรคเล่นพวก ขาดอุดมการณ์ ขาดการเสียสละเพื่อสังคมและประเทศชาติ นอกจากนี้ยังไม่ได้ปฏิบัติตามประเพณีการปกครองแบบประชาธิปไตย ขาดมารยาททางการเมืองขาดจริยธรรมและความศรัทธาต่อระบบอย่างแท้จริง และนี่คือปัญหาที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่การใช้อำนาจของกำลังจัดตั้งทำการยึดอำนาจทางการเมืองที่เรียกว่ารัฐประหาร และบ่อยครั้งเรียกว่า การปฏิวัติ หรือการปฏิรูป แต่ทั้งหมดนี้คือจุดลบและอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการพัฒนาระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ต่อเนื่องและยั่งยืน (สถาบันพระปกเกล้า, 2559, หน้า 5)

หลักการสำคัญของประชาธิปไตย

หลักการสำคัญของประชาธิปไตย (principles of democracy) ประกอบด้วย 4 หลักการ ได้แก่ 1) หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน 2) หลักสิทธิและเสรีภาพ 3) หลักความเสมอภาค และ 4) หลักการตรวจสอบ โดยมีรายละเอียดดังนี้ (วิสุทธิ โพธิ์แท่น, 2551, หน้า 49)

1. หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (popular sovereignty or sovereignty of the people) ประชาธิปไตยนั้นถือว่าอำนาจอสูงสุดในการปกครองประเทศหรืออำนาจอธิปไตยนั้นเป็นของประชาชนทุกคนร่วมกัน และประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจเป็นผู้ร่วมกันในการใช้อำนาจนี้ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเอง นี่เป็นหลักเหตุผลธรรมดาที่ว่าไม่มีใครจะทราบความต้องการที่แท้จริงของตนไปมากกว่าตนเอง ด้วยเหตุนี้ในทางทฤษฎีซึ่งนำไปสู่การปฏิบัตินั้นหลักอำนาจอธิปไตยของปวงชนจึงแสดงออกได้ในเรื่องสำคัญ ๆ เช่น การที่ประชาชนมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมในกิจการทั้งหลายของสังคมทั้งด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ เป็นต้น การปกครองโดยเสียงข้างมากที่เคารพสิทธิของฝ่ายข้างน้อย การยอมรับการมีฝ่ายค้าน

2. หลักสิทธิและเสรีภาพ คำสามคำคือ สิทธิ (right) เสรีภาพ (liberty) และอิสรภาพ (freedom) ในตัวของมันเองอาจมีความหมายแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ สิทธิ หมายถึง ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ เสรีภาพ หมายถึง โอกาสที่จะเลือกทำหรือไม่ทำระหว่างทางเลือกหลายทางตามความปรารถนา

ของตนโดยปราศจากข้อบังคับหรือข้อจำกัด จะจำกัดได้ก็แต่โดยกฎหมายเท่านั้น ส่วน อิสรภาพ หมายถึง การทำหรืองดเว้นสิ่งที่กำลังใด ๆ ก็ได้ที่ไม่ละเมิดผู้อื่น เสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย หมายถึง ความสามารถของคนที่จะทำหรืองดเว้นกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ได้ภายในขอบเขตข้อกำหนดของกฎหมาย ซึ่งกฎหมายนั้นออกโดยวิถีทางประชาธิปไตยคือ ออกโดยผู้แทนราษฎรที่ได้รับเลือกตั้งมาอย่างเป็นประชาธิปไตย ดังนั้น เสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยจึงไม่ใช่การทำอะไรก็ได้ตามใจตนเอง เพราะการทำอะไรก็ตามใจตนเองโดยไม่คำนึงถึงจิตใจของคนอื่น ๆ นั้นเป็นลักษณะของเผด็จการส่วนบุคคลที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “อิตาเลีย” (autocracy) ฉะนั้น เสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นสิ่งที่ต้องมีข้อจำกัดอันเป็นขอบเขตที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคมมนุษย์ผู้เจริญ แต่ข้อจำกัดเสรีภาพดังกล่าวจะต้องมีลักษณะที่ทำให้เสรีภาพมีอยู่กว้างขวางมากกว่าไม่ข้อจำกัด การกล่าวเช่นนี้อาจจะดูขัดกันอยู่ในตัวเอง แต่ถ้าหากพิจารณาอย่างลึกซึ้งรอบด้านแล้วจะเห็นว่าไม่มีอะไรขัดแย้งกันเลยอย่างที่เราเห็น ล็อก เฮียนไว้ว่า “...ที่ใดไม่มีกฎหมาย ที่นั่นจะไม่เสรีภาพ...” โดยทั่วไปนั้น เสรีภาพพื้นฐานระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ 1) เสรีภาพในการคิดและการไตร่ตรอง 2) สิทธิในการเป็นราษฎรของรัฐ 3) เสรีภาพในการเลือกตั้ง 4) เสรีภาพในการนับถือศาสนา 5) เสรีภาพในการเคลื่อนไหวหรือย้ายที่อยู่ 6) เสรีภาพในการประชุมกันและรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือสมาคม 7) เสรีภาพที่จะไม่ถูกรัฐหรือใครกระทำการใด ๆ ต่อตนตามอำเภอใจ และ 8) เสรีภาพพื้นฐานอื่น ๆ อันเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของคน

3. หลักความเสมอภาค (equality) ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตยไม่ได้หมายความว่าทุกคนในสังคมจะต้องเท่าเทียมกันหรือเหมือนกันหมดในทุกด้าน เพราะมันเป็นไปไม่ได้เนื่องจากเป็นการขัดธรรมชาติของมนุษย์ แต่ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตยหมายความว่า การที่ราษฎรทุกคนในประเทศมีความเสมอภาคหรือความเท่าเทียมกันพื้นฐานในเรื่องสำคัญ ๆ ที่เป็นไปได้ในฐานะที่เป็นมนุษย์ บุคคลอื่นจะทำให้ทุกคนมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และก่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคมโดยเปรียบเทียบให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เป็นหลักการที่ว่ารัฐจะต้องให้หลักประกันแก่ราษฎรทุกคนให้ได้รับและมีความเสมอภาคพื้นฐานอย่างทั่วหน้าโดยไม่เอาเรื่องเชื้อชาติ สีผิว รูปร่างหน้าตา ฐานะ ศาสนา ภาษาพูด ฯลฯ มาเป็นสิ่งที่ขวางกั้นหรือเป็นข้อจำกัด ความเสมอภาคพื้นฐานดังกล่าว ได้แก่ ความเสมอภาคทางการเมือง (political equality) ความเสมอภาคตามกฎหมาย (equality before the law) ความเสมอภาคในโอกาส (equality of opportunity) ความเสมอภาคทางสังคม (social equality) ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ (economic equality)

4. หลักภราดรภาพ และเคารพเหตุผล (fraternity and respect for reason) ในการปกครองตัวเองร่วมกันของประชาชนนั้น เมื่อคนในสังคมมีโอกาสและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมได้อย่างกว้างขวาง การมีส่วนร่วมดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ หรือทางสังคม ย่อมทำได้อย่างสันติและหาข้อยุติที่เหมาะสมเป็นที่ยอมรับกันถ้าคนทั้งหลายมีความเคารพซึ่งกันและกัน (mutual respect) และมีความรักความปรารถนาดีต่อกันเปรียบประดุจญาติพี่น้องที่เรียกว่าภราดรภาพ การมีภราดรภาพและการยึดมั่นในหลักเหตุผลประกอบกับข้อเท็จจริงที่ชัดเจนนั้น ย่อมทำให้คนในสังคมสามารถร่วมมือกันทำกิจกรรมทั้งหลายที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของสังคมและประเทศชาติได้โดยไม่เหลือปากว่าแรง ฉะนั้นหลักการเรื่องภราดรภาพและหลักเหตุผลจึงมีความสำคัญขั้นพื้นฐานอันหนึ่งของการสร้างพัฒนาและรักษาไว้ซึ่งประชาธิปไตยที่พึงประสงค์ โดยทุกคนควรตระหนักว่านอกจากตนจะมีสิทธิ เสรีภาพ สิทธิเสมอภาคแล้ว แต่ละคนควรมีหน้าที่ทำนุบำรุงและรักษาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองด้วยความสามัคคี กลมเกลียวกันและสนับสนุนส่งเสริมความดีงามของกันและกัน

เงื่อนไขของสังคมและประเทศประชาธิปไตย

คนที่อยู่ร่วมสร้างสรรค์พัฒนาประชาธิปไตยนั้นเป็นคนที่ใช้ปัญญา เขามุ่งพัฒนาที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมด้วยการใช้ปัญญาพิจารณา เลือกรับวินัยว่าอะไรเป็นความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ที่แท้จริง เพื่อที่จะทำตามที่มีมองเห็นด้วยปัญญานั้นให้บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2553, หน้า 49) ในทางตรงกันข้ามสังคมประชาธิปไตยที่มีการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพโดยไม่ต้องการให้มีกฎ กติการมาบังคับตน หน่วยงานภาคเอกชน องค์กรสื่อ ประชาชนในชุมชน หรือกลุ่มต่าง ๆ บางกลุ่มก็เรียกร้อง การดูแลตนเองจัดตั้งองค์กรของตนขึ้นมาตรวจสอบกันเอง แต่สุดท้ายบางองค์กรก็ดูแลกลุ่มตนเองไม่ให้ใช้เสรีภาพที่ไปกระทบผู้อื่นไม่ได้ ดังนั้น การที่จะพัฒนาประเทศด้วยวิถีประชาธิปไตยจึงต้องทำให้ประชาชนในสังคมเข้าใจกติกา เงื่อนไขที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม โดยไม่ใช้สิทธิเสรีภาพตามใจตนแล้วไปละเมิดสิทธิผู้อื่น ได้แก่ (รัชฎาภรณ์ แก้วสนิท และคณะ, 2556)

1. เคารพกฎหมาย นักประชาธิปไตยต้องเคารพกฎหมาย ไม่ฝ่าฝืนกฎ กติกาของสังคม หากทำผิดก็ต้องยอมรับผลตามที่บัญญัติไว้ในกฎ กติกา นั้น จะอ้างว่าไม่รู้ ไม่ยอมรับไม่ได้ หากเห็นว่า กฎ กติกาที่ใช้บังคับนั้นไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม ก็ต้องผลักดันให้มีการแก้ไขหรือเรียกร้องความเป็นธรรมตามวิถีทางที่ถูกต้อง

2. มีความรับผิดชอบ ทุกคนต้องรับผิดชอบในหน้าที่หรือบทบาทที่ตนได้รับ หรือรับผิดชอบในการกระทำของตน ไม่ปิดความรับผิดชอบให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่นหรือสังคม

3. เคารพความแตกต่างและใช้เหตุผล ในสังคมประชาธิปไตย นอกจากการรับผิดชอบตัวเองแล้วยังต้องดำรงตนอยู่อย่างมีเหตุผล แสวงหาข้อมูล ไม่ใช้อารมณ์หรือจินตนาการ หรือความชอบ ไม่ชอบส่วนตัว และต้องเข้าใจว่าบุคคลแต่ละคนมีความแตกต่างกันทั้งด้านความคิด และพฤติกรรมต่าง ๆ ตามกระบวนการขัดเกลาทางสังคมตามภูมิหลังของแต่ละคน แต่ตราบใดที่ใครไม่ละเมิดสิทธิ ชีวิต ความสงบสุข หรือผลประโยชน์ของผู้อื่น ของส่วนรวม ก็เป็นสิทธิอันชอบธรรมที่ทุกคนที่จะมีความคิดเห็นมีพฤติกรรม หรือวิถีชีวิตที่แตกต่างได้ โดยไม่ไปรบกวนผู้ที่แตกต่างไม่ว่าจะด้วยร่างกาย วาจา และใจ

4. ประชาชนมีส่วนร่วม สังคมประชาธิปไตย รัฐต้องเคารพสิทธิ ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เคารพวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมอันดี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น หากรัฐจะทำหรืออนุญาตให้ผู้ใดดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตหรือส่วนได้เสียอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประชาชนหรือชุมชน การวางแผนพัฒนาชุมชน การกำหนดนโยบาย หรือการออกกฎที่กระทบต่อประชาชน ก็ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น รัฐต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ทั้งต้องส่งเสริมให้การศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแก่ประชาชน

5. ตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกรูปแบบ โดยร่วมกับบุคคลหรือองค์กรอิสระต่าง ๆ เพื่อให้รัฐใช้อำนาจชอบธรรม ใช้งบประมาณอย่างโปร่งใส เพื่อให้เกิดประโยชน์กับประชาชนโดยรวม โดยใช้กลไกที่มีอยู่ในสังคม รวมถึงการเข้าชื่อถอดถอนนักการเมืองทุกระดับ หรือข้าราชการระดับสูงที่ทำผิดกฎหมาย หรือทำให้เกิดความเสียหายต่อประชาชน

คนในสังคมประชาธิปไตยที่จะปกครองตนเองได้ และปกครองกันเองได้นั้น จะต้องใช้ปัญญาให้มาก จะต้องใช้ความคิดพิจารณาเหตุผล สิ่งที่จะทำหรือแสดงออกมาจะเกิดเกิดจากปัญญาเป็นไปด้วยความรู้ความเข้าใจ เช่น รู้เข้าใจข้อมูลของเรื่องราวอย่างชัดเจน รู้เข้าใจในเหตุและสามารถหยั่งถึงผลในเรื่อง

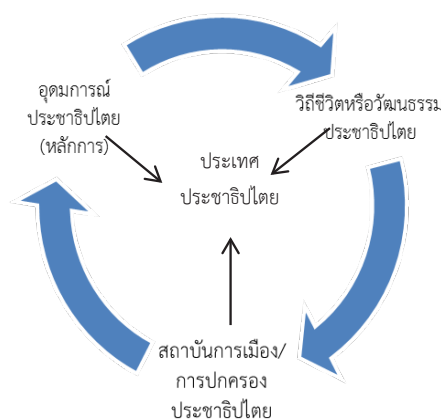
นั้น ๆ รู้และเข้าใจเหตุปัจจัยว่าเรื่องนี้เกิดขึ้นมาอย่างไร มีเหตุปัจจัยมาอย่างไร สืบสาวให้ได้ต้นตออย่างถูกต้อง ซึ่งจะต้องมีการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง เพราะฉะนั้นในสังคมประชาธิปไตยจึงย้ำเน้นเรื่องการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อย้ำความสำคัญในเรื่องนี้ อาจจะต้องใช้คำว่า ต้องมีการใช้ปัญญาอย่างยอดเยี่ยม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2553, หน้า 36)

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาว่าพฤติกรรมใดเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ ก็ให้พิจารณาว่า พฤติกรรมนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของใคร หากเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่นั้นนับได้ว่าเป็นพฤติกรรม หรือการเคลื่อนไหวที่เป็นประชาธิปไตย แต่หากพฤติกรรมหรือการเคลื่อนไหว ที่มีคนจำนวนมากเพียงใด หากเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนคนเดียว หรือคนบางกลุ่ม ก็ไม่ถือว่าเป็นประชาธิปไตย ดังท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า “ประชาธิปไตยคือประโยชน์ประชาชนเป็นใหญ่ ไม่ใช่ประชาชนเป็นใหญ่”

สำหรับประเด็นการเป็นประเทศประชาธิปไตยมีนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งชื่อ ออสติน แรนนี่ (Austin Ranney), อ้างถึงใน วิสุทธิ์ โพธิ์แท่น, 2551, หน้า 47) ได้เปรียบเทียบกลุ่มประเทศที่เป็นประชาธิปไตย กลุ่มประเทศที่ใกล้เคียงประชาธิปไตย กลุ่มประเทศเผด็จการ และกลุ่มประเทศใกล้เคียงเผด็จการ ไว้ดังนี้

- กลุ่มประเทศประชาธิปไตย เช่น ออสเตรเลีย อังกฤษ สหรัฐอเมริกา
- กลุ่มประเทศใกล้เคียงประชาธิปไตย เช่น เม็กซิโก เกาหลีใต้ ไต้หวัน
- กลุ่มประเทศเผด็จการ เช่น คิวบา ลิเบีย ซาอุดีอาระเบีย
- กลุ่มประเทศใกล้เคียงเผด็จการ เช่น แอลจีเรีย มาลี พม่า

เมื่อได้ศึกษาแนวความคิดต่าง ๆ ที่นำไปสู่อุดมการณ์หรือหลักการของประชาธิปไตยและเมื่อพิจารณาจากประเทศประชาธิปไตยต่าง ๆ ในความเป็นจริงก็จะพบว่า การที่ประเทศใดประเทศหนึ่งจะเป็นประชาธิปไตยได้นั้น ประเทศนั้นต้องเชื่อและยึดถืออุดมการณ์หรือหลักการประชาธิปไตย แล้วต้องสร้างและรักษาไว้ซึ่งสถาบันการเมืองการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย ควบคู่ไปกับการที่มีวัฒนธรรมการเมืองหรือวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยด้วย ซึ่งมีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ดังภาพที่ 1.2

ภาพที่ 1.2 องค์ประกอบของประเทศประชาธิปไตย

ที่มา: วิสุทธิ์ โพธิ์แท่น (2551, หน้า 48)

โดยสรุป ประชาธิปไตยในมุมมองต่าง ๆ มีประเด็นที่ต้องตอกย้ำคือ หลักการแห่งเสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หลักความเป็นธรรม ที่เป็นเป้าหมายของประชาธิปไตยที่มีธรรมาธิปไตยเป็นจิตวิญญาณ สังคมประชาธิปไตยจึงไม่ใช่เป็นเพียงชุมชนที่ประกอบด้วยผู้คนที่อยู่ด้วยกันอย่างเสรีและเสมอภาค แต่เป็นชุมชนที่มีสมาชิกมีอิสรภาพในการตัดสินใจด้วยตนเอง มีชีวิตอยู่อย่างสมศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ร่วมก่อสร้างชุมชนที่มีความเป็นธรรม อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีภราดรภาพและความสมานฉันท์

ข้อดีและข้อจำกัดของระบบอุปถัมภ์และระบอบประชาธิปไตย

ระบบอุปถัมภ์และระบอบประชาธิปไตยกับมีทั้งข้อดีและข้อจำกัด ดังนี้

1. ข้อดีและข้อจำกัดของระบบอุปถัมภ์

ข้อดีของระบบอุปถัมภ์ ได้แก่ 1) การสรรหาและบรรจุบุคคลกระทำไ้รวดเร็วและสิ้นเปลืองน้อย เพราะไม่มีการแต่งตั้งกรรมการขึ้นมาสอบแข่งขันคัดเลือก 2) ระบบอุปถัมภ์ช่วยส่งเสริมระบบคุณธรรมให้สมบูรณ์ ระบบคุณธรรมนั้นดีในแง่ที่การสรรหาคัดเลือกบุคคลเป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ 3) ในกรณีที่ต้องการบุคคลเข้าทำงานโดยเร่งด่วน การใช้ระบบคุณธรรมจะล่าช้าไม่ทันการ อาจจะใช้ระบบอุปถัมภ์แทน

ข้อจำกัดของระบบอุปถัมภ์ ได้แก่ 1) ผู้ปฏิบัติงานขาดสมรรถภาพ เพราะการบรรจุแต่งตั้งกันตามความพอใจ ขาดความเป็นธรรม 2) ผู้ปฏิบัติงานถูกใช้ไปในทางส่วนตัวเสียมาก เพราะความเห็นแก่บุญคุณหรือสนิทสนมส่วนตัว 3) ฐานะผู้ปฏิบัติงานคลอนแคลน ขาดหลักประกันที่มั่นคงเพราะไม่แน่ใจว่าจะได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้ก้าวหน้าหรือจะถูกไล่ออกจากงานเมื่อไร 4) ทำให้เกิดการท้งานมุ่งสู่การประจบประแจงผู้มีอำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว การทำงานจึงไม่ใช้การทำงานเพื่อประโยชน์ขององค์การโดยรวม แต่มักจะเป็นเพื่อเจ้านายที่มีอำนาจให้คุณให้โทษมากกว่า 5) ผู้ไม่มีพรรคพวกในหน่วยงานก็จะมีโอกาสก้าวหน้า แม้จะทำงานดีมีประสิทธิภาพเพียงใดก็ตาม 6) โอกาสที่จะเกิดความลำเอียงและความไม่ยุติธรรมมีมากถ้าผู้มีอำนาจไม่ตั้งอยู่ในความเที่ยงธรรม

2. ข้อดีและข้อจำกัดของระบอบประชาธิปไตย

ข้อดีของระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ 1) ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพและเสมอภาค ประชาชนทุกคนมีสิทธิแห่งความเป็นคนเหมือนกันไม่ว่ายากดีมีจน เช่น สิทธิในร่างกาย สิทธิในทรัพย์สิน ทุกคนมีเสรีภาพในการกระทำใด ๆ ได้หากเสรีภาพนั้นไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เช่น เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในการพูด การเขียน การวิพากษ์วิจารณ์ และทุกคนมีความเสมอภาค หรือเท่าเทียมกันที่จะได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย มีความเสมอภาคในการประกอบอาชีพ เป็นต้น 2) ประชาชนปกครองตนเอง ประชาชนสามารถเลือกตัวแทนไปใช้อำนาจนิติบัญญัติในการออกกฎหมายมาใช้ปกครองตนเอง และเป็นรัฐบาลเพื่อใช้อำนาจบริหาร ซึ่งสามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนส่วนรวมได้ดี เพราะผู้บริหารที่เป็นตัวแทนของปวงชนย่อมรู้ความต้องการของประชาชนได้ดี 3) ประเทศมีความเจริญมั่นคง การมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองทำให้ประชาชนมีความพร้อมเพรียงในการปฏิบัติตามกฎ และระเบียบที่ตนกำหนดขึ้นมายอมรับในคณะผู้บริหารที่ตนเลือกขึ้นมาและประชาชนไม่มีความรู้ต่อต้าน ทำให้ประเทศมีความสงบสุข เจริญก้าวหน้าและมั่นคง

ข้อจำกัดของระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ 1) ดำเนินการยาก ระบอบประชาธิปไตยเป็นหลักการปกครองที่ดี แต่การที่จัดสรรผลประโยชน์ตรงกับความต้องการประชาชนทุกคนย่อมทำไม่ได้ นอกจากนั้นยังเป็นการยากที่จะให้ประชาชนทุกคนมีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติตามสิทธิ เสรีภาพ ทุกประการ ทั้งนี้เพราะวิสัยของมนุษย์ย่อมมีความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม จึงมีการกระทบกระทั่งและละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นได้ 2) เสียค่าใช้จ่ายสูง การปกครองระบอบประชาธิปไตย จำเป็นต้องให้ประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งผู้แทน เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่แทนตน การเลือกตั้งในแต่ละระดับต่างต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ทั้งงบประมาณดำเนินงานของทางราชการและค่าใช้จ่ายของผู้สมัครรับเลือกตั้ง 3) ความล่าช้าในการตัดสินใจ การตัดสินใจในระบอบประชาธิปไตยต้องใช้เสียงส่วนใหญ่ โดยผ่านขั้นตอนการอภิปราย แสดงเหตุผลและมติที่มีเหตุผลเป็นที่ยอมรับของสมาชิกส่วนใหญ่ จึงต้องดำเนินงานตามขั้นตอนทำให้เกิดความล่าช้า เช่น การตรากฎหมาย ต้องดำเนินการตามลำดับขั้นตอนของวาระ อาจใช้เวลาเป็นสัปดาห์เป็นเดือน หรือบางฉบับต้องใช้เวลาเป็นปี จึงจะตราออกมาเป็นกฎหมายได้

ระบบอุปถัมภ์และระบอบประชาธิปไตย : ความขัดแย้งที่เด่นชัด

ศาสตราจารย์ลลิต ชีรเวดิน (สถาบันพระปกเกล้า, 2559, หน้า 14) กล่าวว่า อุปสรรคที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยรวมทั้งการบริหารราชการแผ่นดินที่มีการปฏิบัติสำเร็จ ผลในประเทศที่มีการพัฒนาแล้ว หากแต่ล้มเหลวในประเทศไทย สาเหตุมาจากข้อเท็จจริงที่สำคัญที่สุด นั่นคือ สังคมไทยเป็นสังคมที่มีระบบอุปถัมภ์ (the patient-client system) เป็นแกนสำคัญ ตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากคนมีความสามารถไม่เท่ากัน มีภูมิหลังไม่เหมือนกัน มีโอกาสไม่เท่ากัน และจึงมีความแตกต่างกันใน 4 ตัวแปร อันได้แก่ อำนาจทางเศรษฐกิจ สถานะทางสังคม อำนาจในการเมืองการบริหารและค่านิยมที่สอดคล้องกับยุคสมัย กลุ่มบุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวจึงกลายเป็นผู้อุปถัมภ์ซึ่งผู้อุปถัมภ์ที่ดีคือ คนที่พยายามช่วยเหลือผู้ด้อยกว่าให้มีโอกาสอยู่ในสังคมได้โดย ดำรงชีวิตไม่ยากลำบาก ซึ่งต่างคนต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ จุดเด่นที่สุดคือระบบอุปถัมภ์ประกอบด้วยคนที่เรียกว่าชนชั้นสูงหรือผู้ปกครอง ก็จากตัวแปร 4 ตัวแปรดังกล่าว และผู้ที่ด้อยกว่าซึ่งเป็นคนชั้นล่างดังที่กล่าวมาแล้ว เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี มีความตื่นตัว ทางการเมืองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคลื่นลูกที่สามคือสังคมข่าวสาร ข้อมูลซึ่งมีการเรียกร้องให้มีประชาธิปไตย ให้มีเสรีภาพความเสมอภาค ความยุติธรรม สิทธิมนุษยชน และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ที่สำคัญเรียกร้องการมีบทบาทในการเมือง การปกครองบริหาร การมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจนโยบายที่อาจมีผลกระทบต่อ 4 ตัวแปรที่ชนชั้นปกครองมีมาโดยตลอด จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างสององค์กรของสังคม อันได้แก่ ความขัดแย้งระหว่างระบบอุปถัมภ์กับระบบประชาธิปไตย เพราะระบบอุปถัมภ์เป็นระบบที่เริ่มจากความไม่เสมอภาค ประชาธิปไตยเป็นระบบที่ส่งเสริมความเสมอภาค เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกลายเป็นความขัดแย้งที่เด่นชัด และนี่เป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดของการพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยในสังคมไทย

นอกจากนี้ ระบบการบริหารประเทศ โดยสหรัฐฯ เป็นผู้นำระบบการบริหารภาครัฐมาใช้ในประเทศไทย โดยตั้งความหวังว่าจะบริหารทรัพยากรได้ อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล ทำให้บ้านเมืองมีความเป็นปึกแผ่น ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งการต่อสู้ระบบคอมมิวนิสต์ในยุคสงครามเย็น จึงนำเอาระบบการบริหารภาครัฐของสหรัฐฯ มาใช้โดยไม่มีความรู้ที่แท้จริง มองข้ามตัวแปร 3 ตัวแปรมาในปัจจุบันแม้จะมีการสอนวิชารัฐประศาสนศาสตร์ แม้จะมีการนำหลักเกณฑ์มาใช้ในการบริหารประเทศ แต่ผลที่ตามมาคือไม่ประสบ

ผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะพฤติกรรมของมนุษย์มิได้เป็นไปตามระบบใหม่ การมองข้ามปัญหา แก้ไขปัญหาแบบเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนคติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีอำนาจรัฐกับประชาชนทั่วไป ตัวแปรสามตัวที่ผู้เชี่ยวชาญมองข้ามเนื่องจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เมื่อนำระบบบริหารภาครัฐแบบสหรัฐอเมริกาหรือยุโรปมาใช้ในสังคมไทยในยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นต้นมา โดยเห็นชัดเป็นรูปธรรมจากการจัดตั้งสถาบันบริหารที่เรียกว่า สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) (สถาบันพระปกเกล้า, 2559, หน้า 14)

ลักษณะการปฏิบัติตนตามหลักประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยประสบความสำเร็จได้ประชาชนต้องเป็นพลเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยไม่เพียงแต่มีกติกากฎหรือรัฐธรรมนูญที่กำหนดการปกครองประเทศเท่านั้น สิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือคนหรือประชาชนที่มีความหลากหลายในการปกครองเดียวกัน จึงจำเป็นต้องมี “ความเป็นพลเมือง” ภายใต้อำนาจและหลักเสมอภาค (ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) และพลเมืองทุกคนมีหน้าที่ที่จะทำการงานศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบสัมมาชีพของตน ๆ มีหน้าที่ที่จะต้องทำต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ต่อประเทศชาติของตน มีหน้าที่ที่จะต้องไปร่วมประชุมพิจารณาตัดสินกิจการของส่วนรวม ต้องบำรุงรักษาสังคมสาธารณะและสาธารณสมบัติ ต้องบำรุงรักษาธรรมชาติแวดล้อม ต้องรักษาระเบียบวินัย ต้องเคารพกฎหมายและกฎเกณฑ์กติกากฎของสังคม ต้องเสียภาษีอากร เป็นต้น เมื่อประชาชนพลเมืองทำหน้าที่ให้แก่สังคมหรือรับตามสถานะของตน ๆ สังคมหรือรัฐประชาธิปไตยที่ดี ก็มีสิ่งที่จะนำมาสนองแก่สิทธิของประชาชนพลเมือง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2553, หน้า 25)

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553 – พ.ศ. 2561 กล่าวถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยขั้นพื้นฐานมี 6 ประการ คือ

1. การมีอิสรภาพ (liberty) และพึ่งตนเองได้ (independent) มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์
2. การเคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนเองไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น ตามรัฐธรรมนูญมาตรา 28 “บุคคลย่อมใช้..สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น”
3. การเคารพความแตกต่าง มีทักษะการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง
4. การเคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคุณค่าเทียมกันมองคนเป็นแนวราบ ไม่ใช่แนวตั้ง
5. การเคารพกติกา เคารพกฎหมายใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช้กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย
6. การรับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมกระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยสามารถแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) การเคารพกติกา 2) การเคารพผู้อื่น (รวมการเคารพสิทธิผู้อื่น การเคารพความเสมอภาค และการเคารพความแตกต่างเข้าด้วยกัน) 3) ความรับผิดชอบต่อสังคม และ 4) การมีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้

อิทธิพลของระบบอุปถัมภ์ที่ส่งผลประชาธิปไตยแบบไทย ๆ

ระบอบประชาธิปไตยของไทยที่เริ่มด้วยการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 มีพัฒนาการที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ มาตลอด เห็นได้จากจำนวนการทำรัฐประหารที่มีถึง 21 ครั้ง มากเป็นอันดับสามในประวัติศาสตร์การปกครองยุคใหม่ของโลกหรือเฉลี่ย 4 ปีต่อการรัฐประหารหนึ่งครั้ง (สมชัย จิตสุชน, 2559, หน้า 80) วัฒนธรรมในสังคมไทยในช่วง 90 ปีที่ผ่านมาเป็นการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมอำนาจนิยมกับวัฒนธรรมประชาธิปไตย แต่การปะทะกันดังกล่าวนี้เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ในการผลิตที่กำลังแปรเปลี่ยนไป โดยที่ระบบเศรษฐกิจกำลังผันแปรจากระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (patron client relationship) ไปสู่ระบบทุนนิยม วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมหากดำรงอยู่ในระบบความสัมพันธ์ในการผลิตที่แตกต่างกัน ย่อมมีแก่นและกระพี้ที่แตกต่างกันไปด้วย วัฒนธรรมอำนาจนิยมในระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แตกต่างจากวัฒนธรรมอำนาจนิยมในระบบทุนนิยมฉันทใด วัฒนธรรมประชาธิปไตยในระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ย่อมแตกต่างไปจากวัฒนธรรมประชาธิปไตยในระบบทุนนิยมฉันทนั้น การตกผลึกของวัฒนธรรมอำนาจนิยมและวัฒนธรรมประชาธิปไตยในระบบความสัมพันธ์ในการผลิตที่แตกต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดเนื้อหาสาระและรูปแบบที่แตกต่างกันด้วย (ณัฐพล บุญพอพิจันทร์, 2562) นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์เกิดขึ้นจากพื้นฐานวัฒนธรรมของสังคมไทยและค่านิยมของคนไทยที่ยึดติดกับระบบศักดินามักยกย่องสรรเสริญผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูง การศึกษาสูงรวมไปถึงพฤติกรรมที่นิยมห้อมล้อมใกล้ชิดผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจ นิยมการประจบสอพลอเพื่อหวังผลประโยชน์โดยไม่ได้คำนึงถึงหลักคุณธรรมและจริยธรรม ดังนั้นระบบอุปถัมภ์จึงยังคงฝังรากลึกอยู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนานหลายศตวรรษจนเป็นการสร้างค่านิยมวัฒนธรรมที่ไม่ดีของคนไทยเมื่อเกิดระบบอุปถัมภ์ขึ้นในระบบแล้ว จะทำให้การบริหารบ้านเมือง ไม่เป็นไปตามกฎหมายและหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ แต่จะขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจเท่านั้น (พระครูวาทีธรรมวิภา และคณะ, 2563, หน้า 74)

จากการศึกษาของสถาบันพระปกเกล้าตามโครงการของ Asian Barometer ที่มีการศึกษาต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2544 จนถึง ปี 2557 พบว่าประชาชนชาวไทยเริ่มลดความต้องการประชาธิปไตยลงไปจากที่เคยมีความต้องการในระดับสูง กว่าร้อยละ 80 ในปี 2544 ลดลงเหลือ ร้อยละ 59.94 ในเวลา 14 ปีต่อมา อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้แสดงว่าคนไทยบางส่วนเริ่มหันไปยอมรับการปกครองรูปแบบอื่นที่เชื่อว่าจะมาแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ เพราะประชาธิปไตยที่ไม่สมบูรณ์ก่อให้เกิดปัญหา นอกจากนี้ (พิธา ลัมตระกุล, 2565, ออนไลน์) ยังกล่าวว่า “ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ คือระบอบการเมืองที่อนุญาตให้ประชาชนมีสิทธิเลือกตั้งบ้างเป็นครั้งเป็นคราว แต่จะไม่ยอมให้อำนาจสูงสุดของประเทศนี้เป็นของประชาชน อำนาจที่มาจากการเลือกตั้งต้องถูกกดเอาไว้ให้อยู่ใต้อำนาจที่ไม่ได้มาจากประชาชน”

ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องประชาธิปไตยแบบไทย ๆ นั้นเป็นการศึกษาการเมืองของประเทศไทยที่ค่อนข้างจะมีลักษณะเฉพาะคือมีการนำวัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่มีอยู่ดั้งเดิมในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของกฎหมาย ความเชื่อ อิทธิพลของพุทธศาสนามาผสมผสานกับแนวความคิดแบบประชาธิปไตยของทางตะวันตก จนก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย แบบไทย ๆ” ขึ้น และนักการเมืองหรือชนชั้นนำที่มีอยู่ในสังคมไทยได้พยายามนำสิ่งที่เรียกว่าประชาธิปไตยแบบไทยมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือใช้อธิบายกระบวนการที่แตกต่างและผิดเพี้ยนออกไปจากประชาธิปไตยอันเป็นแนวทางสากลว่าลักษณะดังกล่าวคือประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ประกอบกับสังคมไทยนั้นยังคงเป็นสังคมที่เน้นตัวบุคคลเป็นหลักชนชั้นนำในสังคมไทยมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายทางการเมืองที่สำคัญ ชุดรูปแบบ

ความคิดของชนชั้นนำกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมจึงเป็น ประเด็นที่น่าศึกษาวิจัยว่าแนวความคิดที่กลุ่มการเมืองหรือชนชั้นนำในสังคมที่มีอยู่หลายกลุ่มในสังคมไทยนั้น ได้ผลิตชุดรูปแบบความคิดของตนเองเอาไว้อย่างไรบ้าง และชุดความคิดเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร (นรพัชร เสาธงทอง, 2565, ออนไลน์)

สรุป

สังคมไทยอาจได้รับอิทธิพลของระบบอุปถัมภ์ที่คนไทยมักจะถูกรบมสั่งสอนให้รู้จักคุ้นเคยกับคำว่าผู้ใหญ่กับผู้ย่อย โดยผู้ย่อยต้องปฏิบัติตามผู้ใหญ่น้อยด้วยความเคารพ เชื่อฟังและเกรงใจ ซึ่งหากไม่ปฏิบัติตามก็อาจถูกตำหนิ ในขณะที่เดียวกันผู้ใหญ่อีกอาจจะถูกคาดหวังจากผู้น้อยว่าต้องเป็นคนดีที่ประพฤติตัวเหมาะสมใจกว้างและช่วยเหลือลูกน้องได้ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ทำให้ค่านิยม กตัญญูกตเวที โดยคนหนึ่งทำสิ่งใดก็ตามให้กับคนหนึ่ง ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์นั้นก็จะมีการตอบแทน ระบบอุปถัมภ์จึงไม่เอื้อต่อหลักประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล โดยเฉพาะหลักความเท่าเทียมและความเสมอภาค ระบบอุปถัมภ์จะมีลักษณะของการเป็นเจ้านายกับลูกน้อง ผู้ใหญ่กับผู้ย่อยซึ่งนำไปสู่การให้สิทธิพิเศษ ตัดสินบนหลีกเลี่ยงกฎหมายทำให้เกิดการคอร์รัปชัน (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2542) ในขณะที่ระบอบประชาธิปไตย เป็นระบอบการปกครองที่ส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักและเห็นคุณค่าของการเคารพในความคิดเห็นและสิทธิของผู้อื่น การเห็นคุณค่าของเพื่อนมนุษย์และปฏิบัติตามเขาเหล่านั้น อย่างทัดเทียมกัน การคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วม ในการทำกิจกรรมการเคารพกฎเกณฑ์กติกาของสังคม ความกล้าแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ ความอดทนอดกลั้นในความแตกต่าง เสรีภาพและความรับผิดชอบ ความเสมอภาคที่เป็นธรรม และจิตสำนึกสาธารณะ เป็นต้น ทั้งนี้ประชาธิปไตยไม่ใช่เป็นยาวิเศษที่จะนำมาแก้ไขปัญหาของประเทศได้ทุกเรื่อง เพียงแต่ว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่เลวร้ายที่สุดเท่าที่นั่น ดังนั้นประชาชนนอกจากจะเข้าใจคุณค่าของประชาธิปไตยแล้วยังต้องเข้าใจข้อจำกัดของประชาธิปไตยด้วย สุดท้ายผู้เขียนขอแนะนำพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่ตรัสในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ 6 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ อำเภอสครีราชฯ จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2512 มาเป็นบทสรุปของบทความนี้ว่า

“...ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี
ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด
การทำให้บ้านเมืองเป็นปรกติสุขเรียบร้อย
จึงไม่ใช่การทำให้คนทุกคนเป็นคนดี
หากแต่อยู่ที่ว่าการส่งเสริมคนดี
ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง
และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ
ไม่ให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายได้...”

เอกสารอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ เจิมลิตธิประเสริฐ. (2564). *ประชาธิปไตย: หลากความหมาย หลายรูปแบบ*. วารสารการบริหารปกครอง (Governance Journal) ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2564).
- เดโช สวานานนท์. (2545). *พจนานุกรมศัพท์การเมือง*. กรุงเทพมหานคร: นสพ. หน้าตาสู่โลกกว้าง.
- ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. (2555). *ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, เอกสารเพื่อเผยแพร่ในการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 13 ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ วันที่ 22 – 24 มีนาคม 2555.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2542). *การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด.
- ปรีดี พนมยงค์. (2535). “ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ”, แนวความคิดประชาธิปไตยของปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2535.
- ปริญญ์ เทวานฤมิตรกุล. (2555). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง*. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์, นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.
- พระครูวาทีธรรมวิภาส และคณะ. (2563). *วารสารมหาจุฬานาครธรรม*. ปีที่ 7 ฉบับที่ 5 เดือนพฤษภาคม 2563.
- พระบรมราชาธิราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ 6 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ อำเภอสครีราช จังหัดชลบุรี เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2512.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2549). *ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ*. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวญจำกัด.
- _____. (2553). *ประชาธิปไตย จริงแท้...คือแค่นี้*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สหายบล็อกการพิมพ์.
- ณัฐพล บุญยพิพัฒน์. (2562). *ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน): ข้อสังเกตในเชิงทฤษฎี*. การประชุมวิชาการระดับชาติ ด้านการบริหารกิจการสาธารณะยุคดิจิทัล ครั้งที่ 5 “การบริหารกิจการสาธารณะยุคดิจิทัล: กฎหมาย ความเป็นธรรม และการกลับคืนสู่ประชาธิปไตย” The 5th National Conference on Public Affairs Management in the Digital Era “Public Affairs Management in the Digital Era: Legal, Justice and A Return to Democracy” วันที่ 1 – 2 พฤศจิกายน 2562 ณ วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- รัชฎาภรณ์ แก้วสนิท และคณะ. (2556). *หลักสูตรและคู่มือการฝึกอบรมการพัฒนาผู้นำเยาวชนสำหรับวิทยาการการเผยแพร่ความรู้การเมืองภาคพลเมืองสู่เยาวชน*. สถาบันพระปกเกล้า.
- วิสุทธิ โพธิ์แท่น. (2551). *แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- วิทยาการ เชียงกุล. (2547). *พัฒนาการแบบยั่งยืนกับการแก้ปัญหาคนจน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

- สมเกียรติ วันทะนะ. (2555). *กำเนิดและความเปราะบางของเสรีประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ : ไครศรีเอท.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2555). *พลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ : สำนักการพิมพ์.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2559). *ประชาธิปไตยไทยในทศวรรษใหม่*. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2559.
- สภาการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). *ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง* พ.ศ. 2553 – 2561. ฉบับแก้ไขตามมติที่ประชุมคณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (กนป.) ครั้งที่ 6 / 2553 วันศุกร์ที่ 19 พฤศจิกายน 2553. เวลา 13.30 น. ณ ห้องประชุมตึกสันติไมตรีหลังนอก ทำเนียบรัฐบาล.
- อเล็ก วูล์ฟ. (2555). *ประชาธิปไตย = Democracy*. กรุงเทพฯ : ปาเจรา.
- Stefan Lorant, (1959). *The Life of Abraham Lincoln*, adapt by Adolph Myers, New York : The American Library, 1959.

ข้อมูลจากเว็บไซต์

- ไม่มีชื่อผู้แต่ง. *ระบบอุปถัมภ์*. <http://dc401.4shared.com/doc/Hq15aRHM/preview.html> เข้าถึงเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2556.
- ไม่มีชื่อผู้แต่ง. *ปัญหาโครงสร้างประเทศไทย: ระบบอุปถัมภ์*. <http://www.bloggang.com/viewblog.php?id=art19&date=09-04-2009&group=2&gblog=1> เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2556.
- พิธา ลิ้มตะกูล. (2565). *ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ* <https://thestandard.co/constitutional-amendment-161164-6/> เข้าถึงเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2565.
- ลิขิต ชีระเวดิน. *ระบบอุปถัมภ์กับการเมืองการบริหารในสังคมไทย*. นครพัชร เสางทอง. (2565). <file:///C:/Users/Computer/Downloads/pensri2508,+Journal+manager,+89-95.pdf> เข้าถึงเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2565. <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9500000135236> เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2556.
- สามหนุ่ม. (2565). *ปัญหาการระบบอุปถัมภ์ (Spoil System) มีผลกระทบต่อการเมืองไทย*. <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=385823> เข้าถึงเมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2565.
- Aum Neko. *ระบบอุปถัมภ์ : ความสัมพันธ์ในสายงานราชการเมืองของคณะรัฐศาสตร์*. <http://prachatai.com/journal/2012/11/43706> เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2556.
- อำพัน ธนอมงาม. (2565). *ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย*. <http://amphuntha.blogspot.com/> เข้าถึงเมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2565.
- เจมส์ คัดดี้ ปิ่นทอง. *ปฏิรูปประเทศไทย ปฏิรูปอะไร?* <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=619854> เข้าถึงเมื่อ 4 เมษายน 2556
..... อ่านต่อได้ที่: <https://www.gotoknow.org/posts/532522>.
- พจนานุกรมวิกิพีเดีย <http://th.wikipedia.org/wiki/ประชาธิปไตย> เข้าถึงเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2558).